

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.1.169

UDK 341:551.583

Primljeno: 24. 11. 2020.

Pregledni rad
Review paper

Nežla Borić

PARIŠKI SPORAZUM O KLIMATSKIM PROMJENAMA: PRAVNO-POLITIČKO PITANJE

Ovaj rad predstavlja kritički osvrt na Pariški sporazum o klimatskim promjenama u svjetlu pravnih i političkih aspekata. Također, izložena je i analiza efekata Pariškog sporazuma kao važnog međunarodnog ugovora u kontekstu međunarodnopravne regulacije posljedica klimatskih promjena i obaveza država, te novih društveno-političkih odnosa koje uspostavljaju. U radu je sadržan i pregled reakcija na Pariški sporazum od strane analitičara i eksperata međunarodnog klimatskog prava. Preispitana je već poznata činjenica da klimatske promjene utiču na ljudska prava te kako određena država može biti odgovorna za međunarodne posljedice uzrokovane klimatskim promjenama proizašlim iz aktivnosti pod jurisdikcijom te države. Pokazano je i kako ljudska prava predstavljaju zajednički imenitelj u pristupu klimatskim promjenama i pravnim rješenjima koja se na njih odnose. Na kraju, prikazan je uticaj međunarodnog prava na odgovornost država da sarađuju u osmišljavanju adekvatnih međunarodnih akcija u pogledu trenutne ekološke krize, nastale kao posljedica klimatskih promjena.

Ključne riječi: Pariški sporazum o klimatskim promjenama; međunarodno klimatsko pravo; ljudska prava i klimatske promjene; međunarodna saradnja država

1. UVOD

Ovaj članak predstavlja kritičku analizu pravno-političkih aspekata Pariškog sporazuma, s posebnim osvrtom na gotovo oprečne reakcije kada je u pitanju preovladavajuće mišljenje u medijima i pokretima za klimatsku pravdu. Pariški

sporazum je važan međunarodni ugovor čiji je značaj iznimno velik u kontekstu pooštavanja i konkretiziranja međunarodnopravnih obaveza država u svrhu smanjivanja štetnih posljedica klimatskih promjena. Pariški sporazum ukazuje na potrebu da se međunarodno pravo životne sredine promatra na način koji uzima u obzir produktivne efekte međunarodnih sporazuma, kao i potrebu da se ispituju njihovi distributivni efekti i novi društveno-politički odnosi koje uspostavljaju. Osim spomenutog sporazuma u vezi s međunarodnopravnom regulacijom posljedica klimatskih promjena i obaveza država, ukazuje se i na UN-ovu Okvirnu konvenciju o klimatskim promjenama i Kyoto protokol. Također, u članku se izlaže uvid u obavezu država da saraduju na polju ublažavanja negativnih posljedica klimatskih promjena, ali i bolje i sistematičnije primjenjuju ljudska prava u tom procesu.

Pariški sporazum je, očekivano, privukao značajnu akademsku pažnju kako u javno dostupnim na društvenim mrežama objavljenim osvrtima u danima nakon sklapanja Sporazuma, tako i u akademskim časopisima. Časopisi kao što su *Review of European, Comparative and International Environmental Law*, *Global Environmental Politics* i *Climate Law* posvetili su čitava izdanja toj temi. Objavljeni članci su se prije svega usredotočili na objašnjenje posebnih aspekata i odredbi Pariškog sporazuma ili na ocjenu njegovog sadržaja, pružajući pregled rasprava koje su dovele do usvajanja određenih odredbi.

Ove su analize, iako proučene prema različitim aspektima Sporazuma, uglavnom pretpostavile da Pariški sporazum predstavlja najbolje čemu se moglo nadati u datim okolnostima, istovremeno priznajući i njegova ograničenja, te skrenule pažnju na specifična politička ograničenja koja su predstavljala prepreku konsenzusu. Pravni analitičari općenito prihvaćaju pragmatičnu ulogu promatrača koji može u moderiranim tonovima govoriti o ekonomskoj i ekološkoj nužnosti, istovremeno održavajući vjeru u obećanje napretka. Uz to, pravna analiza često se zasniva na minimalističkom kriteriju „uspjeha“, koji odaje priznanje samom uspostavljanju pravnih, regulatornih i institucionalnih mehanizama a ne ulazi u detalje u vezi sa njihovom adekvatnošću. Zapravo, daje se preveliki značaj samoj činjenici da je neki sporazum postignut, iako postoji opća saglasnost da su mnoge odredbe Sporazuma neadekvatne za postizanje ciljeva koje sam Sporazum postavlja. Ostaje i značajno pitanje koliko je i u kom smislu Pariški sporazum učinio vezano za prava pojedinaca i zajednica na koje utiče svojim odredbama.

2. ANALIZA PRAVNO-POLITIČKIH ASPEKATA PARIŠKOG SPORAZUMA

U decembru 2015. godine međunarodna je zajednica formulirala obavezujući univerzalni pravni sporazum o klimatskim promjenama, koji se odnosi na period nakon 2020. godine. Nakon što je 2016. godine postao otvoren za potpisivanje zainteresiranih država, Sporazum stupa na snagu u novembru iste godine, te predstavlja historijsku prekretnicu u području klimatskih promjena i postignuće u međunarodno-pravnoj regulaciji posljedica klimatskih promjena i obaveza država u skladu sa Konvencijom Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama koja je stupila na snagu 1994. godine. Osnovni zahtjev Sporazuma je da njegovoj ratifikaciji pristupi najmanje 55 država koje u ukupnoj emisiji stakleničkih gasova učestvuju s 55%. Sporazum je potpisan od strane 197 država potpisnica te do sada ima 160 ratifikacija (Salaj 2017). Značajan preokret u tom smislu se dogodio nakon što je za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država izabran Donald Trump, obećavajući zapravo prestanak djelovanja u pravcu ublažavanja uticaja klimatskih promjena, te objavom američke administracije da će se povući potpis na Pariški sporazum, što je ubrzo i uslijedilo. To samo po sebi ne poziva na kritiku Sporazuma i njegovih rezultata, već prije na kritičku analizu trendova u razvoju međunarodnog klimatskog prava koji su svakako problematični u pogledu ostvarivanja klimatske pravde.

Kao pravni dokument, Pariški sporazum sadrži značajne odredbe vezane za smanjenje zagađenja (član 4), ponore i spremnike stakleničkih gasova i šume (član 5), izbjegavanje dvostrukog računanja (član 6), prilagodbe (član 7), minimiziranje i štetu (član 8), klimatske finansije (član 9), prijenos tehnologija (član 10), izgradnju kapaciteta (član 11), podizanje svijesti i učestvovanja javnosti (član 12), transparentnost djelovanja (član 13), mehanizme „globalnog pregleda stanja“, te nesuparnički i nekažnjavajući mehanizam provedbe (član 15).

Ako se vratimo nekoliko godina unazad, nakon što je Vijeće za okoliš ratificiralo Pariški sporazum, atmosfera je opisana kao „euforična“, a priopćenje za medije ga je proglasilo „historijskim sporazumom namijenjenim borbi protiv negativnih klimatskih promjena i stavljanja u pogon aktivnosti i investicija usmjerenih na nisko-ugljeničnu, postojanu i održivu budućnost“ (UNFCCC 2015). Iz ovog razloga Sporazum se s pravom slavi kao historijsko postignuće multilateralne diplomatije koje pokazuje kako političku volju, tako i značajne ustupke. Ipak, ostaje pitanje je li postizanje konsenzusa dovoljan kriterij uspjeha i, alternativno, jesu li drugi kriteriji možda prikladniji. Svoje gledište dijeli i Global Justice Now, organizacija

demokratske socijalne pravde sa sjedištem u Londonu (UK), opisujući Sporazum kao tekst koji „podriva prava najranjivijih zajednica na svijetu i ne nudi gotovo ništa obavezujuće kako bi osigurao sigurnu i naseljivu budućnost budućim generacijama“ (Global Justice Now 2015). Ovakve različite reakcije povlače za sobom nekoliko značajnih pitanja za kritičke analitičare međunarodnog ekološkog prava. Prije svega, postavlja se pitanje: Čija perspektiva će se uzeti u obzir i čiji glas će se čuti, a čiji zanemariti u javnim i pravnim debatama o međunarodnoj ekološkoj vladavini i klimatskoj politici? Zatim, tu je i pitanje s čije tačke gledišta će se pravno-politička analiza izvršiti. Naime, čini se da su upravo oni koji su na prvim linijama klimatskih promjena i u prvim redovima pokreta klimatske pravde najglasniji u osudi Sporazuma. Stav je da se u razvoju kritičkog pogleda na međunarodno ekološko pravo, kao osnova analize što hitnije treba uzeti stav onih koji su najviše pogođeni ekološkom nepravdom. Moramo biti u stanju odrediti postavke, temelje analize koju provodimo da bismo kao rezultat dobili nepristrasnu i realnu sliku. Dakle, nužno je orijentirati se na zajednice i pojedince koji su najviše pogođeni posljedicama globalnih klimatskih promjena.

Pokret za klimatsku pravdu je napravio obiman analitičan i snažno potkrijepljen kritički osvrt na različite aspekte međunarodnog klimatskog prava. Međutim, u svrhu razvijanja kritičkog pristupa međunarodnom klimatskom pravu i međunarodnom ekološkom pravu, metodološki je neadekvatno samo ponavljati argumente koje izlažu socijalni pokreti. Jer, iako socijalni pokreti daju kritički osvrt na neke ključne nedostatke Sporazuma – bilo da se oni odmjeravaju u odnosu na ciljeve koje sam Sporazum zacrtava, klimatske naučne grane ili na imperativ klimatske pravde – njihove analize nude tek ograničeno objašnjenje korijenskih uzroka tih nedostataka. Detaljnije ispitivanje tih uzroka zahtijeva historijski i politički informiran naučni pristup koji je u stanju da sagleda polje međunarodnog klimatskog prava u kontekstu značajnijih promjena i zaokreta u globalnoj političkoj ekonomiji. Na primjer, takva jedna analiza trebala bi biti u stanju pokazati na koji način kompromisi liberalnog environmentalizma (ekoloških prava) utiču kako na sadržaj, tako i na formu međunarodnih ekoloških sporazuma, prije svega putem povećane marketizacije ekološke vladavine (Newell 2008). Također, postoji potreba za kritičnijom analizom koja uočava ključne pretpostavke međunarodnog ekološkog prava (a time i njegove sporazume), uključujući ispitivanje kako neka konkretna razumijevanja i pretpostavke o prirodi podupiru vladajući režim.

3. KRITIČKI PRISTUP MEĐUNARODNOM KLIMATSKOM PRAVU

Čak i analiza koja se kritički osvrće na nedostatke Pariškog sporazuma se često počinje pretpostavkama koje postavljaju progresivne promjene prava kao kvaziteološku neizbježnost. Kao što objašnjava Thomas Skouteris (2010), prikaz i procjena napretka se produciraju i reproduciraju u i kroz međunarodne pravne diskurse. Njegov rad pokazuje kako su međunarodni pravni diskursi strukturirani i narativima međunarodnog prava kao napredak, a narativima razvoja prava kao progresivna sila u svijetu i stalni napredak u okviru međunarodnog prava. Međutim, bez obzira na to koliko bili verbalno privlačni ovi narativi o progresivnoj promjeni, oni također mogu biti i veoma opasni – naročito u klimatskom kontekstu – jer mogu zatamiti osjećaj hitnosti, naročito u odsudnim trenucima. Uz to, takvi narativi o progresivnoj promjeni prava također imaju ključnu ulogu u „održavanju vjere u obećanje univerzalne pravde koje leži u osnovi projekta međunarodnog prava“ (Storr 2016), iako je ovu klimatsku krizu bolje posmatrati kao katalizator preispitivanja ovih pretpostavki i odnosa između prava, napretka i vremenskih okvira. Takva bi jedna analiza mogla staviti u prvi plan ulogu prava u emisiji stakleničkih gasova i pravljenju ekološke štete, a ne samo njihovu ulogu u poboljšanju i popravci nastale štete. Takav pristup zagovara i Alexander Gillespie (2001), tvrdeći kako se fundamentalni mehanizmi, ideali i paradigme koji sačinjavaju temelj međunarodnog ekološkog prava i politike moraju preispitati prije nego se ostvari bilo kakav realan i opipljiv uspjeh na tom polju. Potrebno je, dakle, obratiti posebnu pažnju na one strukture i mehanizme međunarodnog ekološkog prava, i međunarodnog prava uopće, koji predstavljaju prepreku u promjeni štetnih obrazaca u odnosu čovječanstva prema svijetu prirode. Očekivano, takav pristup stvara otpor kod nekih, ili većine pravnika i stručnjaka u oblasti međunarodnog klimatskog prava. Jedan od ciljeva, koje sam Pariški sporazum navodi, ističe kako se „nastoji u kontekstu održivog razvoja i nastojanja za iskorjenjivanje siromaštva pojačati globalni odgovor na opasnost od klimatskih promjena“¹, što upravo ukazuje na činjenicu da ekonomski razvoj ostaje najistaknutiji prioritet političkog režima. Imajući to u vidu, prirodno se nameće kritika paradigme „održivog razvoja“ u smislu da je održivi razvoj strukturalno nesposoban da se nadmeće s logikom ekonomskog rasta i upornog nagomilavanja koje uzrokuje ekološku krizu.

Analiza dominantnih pravnih reakcija na Pariški sporazum pokazuje kako u njima preovladava općenito pragmatičan ton, ali i priznavanje trajnog jaza između onoga kako

¹ Član 2 Pariškog sporazuma, b/h/s verzija.

jeste i onoga što bi trebalo biti. Ipak, ono što im je uglavnom zajedničko, čak i onima koje predstavljaju izraženiji kritički osvrt na međunarodno klimatsko pravo, jeste naglašavanje marginalne pozicije ove discipline u odnosu na svjetske ekonomske sile, te time i njene relativne slabosti. Iako kao nepobitna istina i dalje stoji da je opća tendencija međunarodnog prava ekonomska ekspanzija čak i po cijenu ekološkog propadanja, postoji zabrinutost da ova pozicija slabosti, koja se zauzima kad se predstave takvi pravni ishodi kao što je Pariški sporazum i koja se ogleda u izjavama kao što su „to je najbolje čemu se možemo nadati“ ili „izabrali smo manje od dva zla“, omogućava izbjegavanje preuzimanja odgovornosti za posljedice i uticaj takvih međunarodnih ekoloških sporazuma i djelovanja međunarodnog ekološkog prava u svijetu.

Uz međunarodno ekološko pravo, poseban i značajan dio međunarodnog prava koji se odnosi na klimatske promjene predstavljaju ljudska prava. Ovakvog je stava i Wendy Brown, čija se analiza ne zadržava na uobičajenom kriticizmu i frazama kako bi ljudska prava trebala ponuditi više, već preispituje da li je politika ljudskih prava zaista tako minimalistička kakvom se najčešće prikazuje. Ona podsjeća kako je „u prirodi svakog značajnog političkog projekta da ustalasa i ono što se nalazi izvan njegovih zacrtanih ciljeva i djelovanja“ te da „niti jedan efikasan projekat ne proizvodi samo one posljedice koje ima za cilj“ (Brown 2004: 452–453). Brown, dakle, svoju analizu ne usmjerava na ono što režim ljudskih prava ne čini, već na kritičku ocjenu potencijalnih posljedica diskursa ljudskih prava, što joj omogućava da se odijeli od pragmatičkog minimalizma i pobliže ispita moć političkog konteksta i političkog diskursa. Takav jedan metodološki pristup u analizi klimatskog režima navodi pravnike da ne analiziraju samo brojna ograničenja pravnih reakcija na klimatsku krizu, već i da kritički sagledaju potencijalne produktivne efekte specifičnih međunarodnih klimatskih politika. Obraćanje pažnje na to kako pravni okviri i sporazumi mogu uticati na reorganizaciju društvenih odnosa i na uspostavljanje novih oblika vlasti ili novih mehanizama moći može baciti svjetlo na rad i djelovanje koje međunarodno klimatsko pravo ima u svijetu. Upravo ovakva distributivna analiza pomaže u procjeni kako i koliko sporazumi kao što je Pariški sporazum mogu favorizirati interese jednih nauštrb interesa drugih i zahtijeva od svojih analitičara da zauzmu mnogo ozbiljniji pristup u sagledavanju posljedica djelovanja zakonodavnih organa, a ne samo njihovih ograničenja.

4. LJUDSKA PRAVA I KLIMATSKE PROMJENE

Akademski članci na temu Pariškog sporazuma općenito govore o tome kako pravna forma i sadržaj Sporazuma predstavljaju zaokret u paradigmati u odnosu na Protokol

iz Kyota, budući da odredbe Sporazuma koje se odnose na smanjenje zagađenja zahtijevaju od svake od država potpisnica da razvije svoje vlastite „nacionalno određene doprinose“ globalnim naporima, zasnovane na vlastitim sposobnostima, okolnostima i mogućnostima. Općenito, pravni stručnjaci ovu transformaciju klimatskog režima posmatraju kao pozitivnu pojavu, ili zato što smatraju da će omogućiti veću fleksibilnost i inovacije, ili zato što se ovaj zaokret u pravnoj formi doživljava kao nužan i neizbježan, imajući u vidu neuspjeh tradicionalnijih formi međunarodnog procesa donošenja odluka i osmišljavanja i uspostavljanja zakonskih normi. U svojim razmatranjima fokus stavljaju na to kako forma pravnog režima može povećati efektivnost u povinovanju normama i potaći na dalju akciju. Ipak, većina analiza koje provodi glavna struja zanemaruje distributivne posljedice ove transformacije pravne forme, iako je to pitanje jedno od ključnih za građansko društvo danas.

Ideja Protokola iz Kyota, koji od država zahtijeva da uklone ugljični dioksid iz atmosfere sađenjem šuma i promjenama u načinu eksploatacije zemljišta te redukcijom na planu onečišćenja atmosfere ugljičnim dioksidom, čini se na prvi pogled jednostavnom i dobrom. Međutim, činjenica je da niko nije u stanju izmjeriti koliko šume i ostale biljke apsorbiraju ugljični dioksid, niti što se događa s ugljikom nakon što šume izrastu i nestanu. Budući da je sistem mjerenja zamršen, on pruža i sasvim realne mogućnosti za prevare na tom polju. Zapravo, prema mišljenju autora bit će vrlo teško procijeniti koliko pojedina država uopće poštuje potpisani Protokol (Dominis 2005).

U tom smislu predlaže se pristup u kojem svaka zemlja treba uložiti napore da uradi sve što je u njenoj moći glede smanjenja zagađenja, a ne samo svoj „fer udio“ koji predstavlja etički minimum. Zauzimanje pravca ka nacionalno određenom obavezivanju omogućava moćnim i dobro razvijenim zemljama da ponude neadekvatne planove i ciljeve u pogledu smanjenja zagađenja koji ne odgovaraju njihovim stvarnim mogućnostima, čime izbjegavaju svoju moralnu obavezu da se angažuju na rješavanju problema klimatskih promjena i tako se zapravo još više naglašava postojeća klimatska nepravda. Bez obzira na stavove kao što su „zajedničke ali različite odgovornosti“, „protokoli“, „pravni instrumenti“, „dogovoreni ishod“, smatramo da Sporazum neće donijeti vidljive promjene nabolje dok se ne promijeni politika određenih zemalja. Velika opasnost, dakle, leži u samom zaokretu koji je napravio Pariški sporazum, pri čemu upravo ta nova pravna forma i sadržaj omogućuju državama najviše odgovornim za emisiju ugljika da izbjegniju svoju odgovornost i konkretne akcije u pogledu ublažavanja ove globalne krize. Pri tome

bi Sporazum mogao zapravo sakriti prebacivanje tereta odgovornosti i time još više naglasiti kobne nejednakosti koje odlikuju ovu klimatsku krizu. Retorika Sporazuma i stvarno djelovanje država mogli bi se naći u oštrm kontrastu, koji se ne bi mogao lako uočiti a još manje sankcionirati odredbama samog Sporazuma (Carlarne, Colavecchio 2019).

Također, potrebno je napraviti analizu obaveze država članica Pariškog sporazuma da u procesu ublažavanja negativnih posljedica klimatskih promjena posebnu pažnju obrate na poštovanje ljudskih prava. Takve pravne obaveze, zajedno s principima općeg međunarodnog prava, mogu poslužiti kao temelj u određivanju odgovornosti svake od država. Međunarodna tijela koja sprovode zaštitu ljudskih prava mogu takve obaveze interpretirati i primijeniti na specifične situacije, ali je nužno da takva interpretacija i primjena uključuje opću dužnost da se spriječi kršenje tih prava i kompenzira u slučaju njihovog kršenja. Država koja se ne povinuje svojim međunarodnim pravnim obavezama koje se odnose na temeljna ljudska prava i slobode čini međunarodni protupravni akt i čak se može okarakterisati kao *hostis humanitis generis* – prijetnja međunarodnoj zajednici.

Postojanje pravnih obaveza također daje vrijednost i integritet političkim procesima jer se o ljudskim pravima ne može pregovarati niti ih se može ugrožavati kao obične političke vrijednosti. Međunarodno vijeće za politiku ljudskih prava objašnjava da se pristup temeljen na ljudskim pravima u kontekstu klimatskih promjena zasniva na nizu pozadinskih etičkih pretpostavki koje predstavljaju osnovu jednakog tretmana za sve (International Council on Human Rights Policy 2008: 9). Dakle, primjena pristupa na temelju ljudskih prava u sprječavanju i reagiranju na negativne efekte klimatskih promjena ima ulogu da opunomoći pojedince i grupe kao aktivne aktere promjena, a ne samo kao pasivne žrtve.

Obaveza države da se poštuju ljudska prava ne prestaje stupanjem u pravni prostor nekih drugih, privatnih aktera. Na primjer, odgovornost privatnog sektora prema nivou emisije stakleničkih gasova ne umanjuje odgovornost koju, kada su ljudska prava u pitanju, ima država po međunarodnom pravu. Precizni pravni propisi koji mogu uputiti na konkretne obaveze svake države navedeni su u različitim sporazumima, te potvrđeni i razjašnjeni kako u okviru nacionalne, tako i internacionalne jurisprudencije.

To omogućava da se međunarodni standardi ljudskih prava primjenjuju univerzalno i što dosljednije. Što se tiče klimatskih promjena, čitav niz ljudskih prava je potencijalno ugrožen njihovim negativnim efektima i na to je potrebno obratiti posebnu pažnju. Podsjećanja radi to su sljedeća ljudska prava:

- pravo na život – država ima obavezu da primjenom pozitivnih mjera eliminiše potencijalne uzroke smrti, uključujući i smrt uzrokovanu okolišnim faktorima, te da svakog pojedinca zaštititi od određenih ekoloških prijetnji po život;
- pravo na adekvatan standard života – država ima obavezu da svakom pojedincu omogući adekvatnu hranu, odjeću i životni prostor, tj. životne uvjete;
- pravo na zdravlje – uživanje u najvišem mogućem standardu fizičkog i mentalnog zdravlja jedno je od temeljnih prava svakog ljudskog bića, što obavezuje državu na poboljšanje svih aspekata okolišne i industrijske higijene, prevenciju, liječenje i kontrolu epidemijskih i drugih oboljenja, te na stvaranje uvjeta koji će osigurati sve dostupne medicinske usluge u slučaju bolesti;
- pravo na razvoj – država je u obavezi osigurati uvjete za razvoj pojedinca, zajednice i same države;
- pravo na samoopredjeljenje – država je u obavezi da svakom pojedincu omogući progresivni razvoj različitih institucija koje podržavaju samoopredjeljenje, itd.

Osim nepovoljnog efekta razaranja ozonskog sloja ustanovljeno je da pare rashladnih i drugih medija i plinovi nastali izgaranjem raznovrsnih goriva (najopasniji je ugljični dioksid) uzrokuju tzv. efekt staklenika (greenhouse effect), tj. povišenje Zemljine temperature za oko 0,3 % u desetogodišnjem razdoblju (Dominis 2005).

Jedna od najznačajnijih pravnih obaveza koja predstavlja dio pristupa utemeljenog na ljudskim pravima je dužnost saradnje. Ova dužnost nalaže da jedna razvijena država mora poduzeti mjere smanjivanja zagađenja (emisije stakleničkih gasova) te finansijski podržati mjere ublažavanja i adaptacije u zemljama u razvoju, u skladu sa svojom odgovornošću u uzrokovanju štetnih klimatskih promjena i svojim kapacitetom da pruži pomoć drugim državama. Dužnost saradnje svoj pravni osnov ima u Povelji UN-a. Član 1 Povelje UN-a navodi četiri cilja Ujedinjenih nacija, od kojih je jedan: „Ostvarenje međunarodne saradnje rješavanjem međunarodnih problema ekonomske, socijalne, kulturne ili humanitarne prirode [...]”² Korištenje svih kapaciteta koje određena država ima u svrhu ublažavanja posljedica emisije stakleničkih gasova podrazumijeva i resurse koji su joj stavljeni na raspolaganje putem međunarodne pomoći. Iako konkretne aktivnosti potrebne da se izbjegnu negativne posljedice nisu precizno definirane, postoji politički i naučni konsenzus da su nužni veliki globalni rezovi u procesima koji rezultiraju emisijom stakleničkih gasova kako bi se izbjeglo pogubno ljudsko miješanje u globalni klimatski sistem.

² Povelja Ujedinjenih nacija (1945.), član 1(3).

Sam Pariški sporazum uviđa i izravno navodi neke od negativnih posljedica klimatskih promjena te naglašeno obraća pozornost na one zemlje koje su posebno osjetljive na negativne utjecaje klimatskih promjena, poput malih otočnih država u razvoju (Salaj 2017).

5. ZAKLJUČAK

Iz Pariškog sporazuma o klimatskim promjenama proizlaze vrlo zanimljiva pravna i politička pitanja, te stoga ovaj članak nastoji predstaviti angažman međunarodnog prava u pogledu međunarodnih ugovora i sporazuma te potrebu da se preispita njihov učinak. Pokušalo se ukazati na neusaglašenost koja postoji između slavljeničke i kritičke procjene Sporazuma, ukazujući time da sama ova podjela već podiže temperaturu u vezi sa ishodom: čiji stav će preovladati i čija perspektiva će se uzeti u obzir u pravno-političkoj analizi i provedbi međunarodnog klimatskog prava? Namjera je bila, također, ukazati na značaj produktivnih efekata međunarodnih sporazuma i na potrebu da se ispituju i njihovi distributivni efekti: kakve nove društveno-političke odnose oni uspostavljaju i stabiliziraju, te kako se moć i vlast reorganiziraju na temelju usvojenih odredbi takvih sporazuma.

Ozbiljno razmatranje djelovanja međunarodnog klimatskog pravnog režima potiče kritičke analitičare da razmišljaju o međunarodnom klimatskom pravu ne samo u isključivosti suprotstavljenih mišljenja: kao o instrumentu koji omogućuje progresivnu promjenu ili kao o kamenu spoticanja. Potrebno je da razumiju kako je i međunarodno ekološko pravo obuhvaćeno odnosima moćnih sila koji istovremeno i odražavaju dinamiku nejednake moći, ali ga ti odnosi također mogu i osnažiti. Analiza iz ove perspektive je možda i najpotrebnija u sadašnjem historijskom trenutku. Jer, kako međunarodno ekološko pravo sve više poprima formu orijentiranu na tržište, pri čemu se imperativi zaštite koriste kako bi se opravdala veća privatizacija okoliša, nužno je postaviti pitanje da li je i samo međunarodno ekološko pravo dio problema, ne samo zbog svojih jasnih ograničenja već i zbog svojih općih produktivnih efekata.

Od suštinskog je značaja naglasiti da se ljudska prava nalaze u samom temelju svih drugih propisa, pravila i zakona, te da uspješna rješenja bilo kakve, a naročito globalne problematike počivaju na opreznom i odmjerenom razmatranju temeljnih ljudskih prava i sloboda. Na ovu temu je moguće postaviti i dodatna pitanja vezano za uslove pod kojima se ovakvi sporazumi postižu i predstavljaju kao „rješenje“ ili

„uspjeh“. Moglo bi se postaviti i pitanje čemu će Pariški sporazum u budućnosti voditi i održivost ovog rješenja. Vrijeme koje je pred nama će pokazati je li Sporazum održiv kao stvarno rješenje odnosa međunarodnih propisa i globalnog tržišta.

Na kraju, potrebno je istaći i jedan pozitivan rezultat, iako neizravan, koji proističe iz potpisivanja Pariškog sporazuma o klimatskim promjenama. Širom svijeta, uočljiv je aktivizam i organiziranje okupljanja i protesta od strane socijalnih pokreta koji su okupili i značajan broj organizacija UN-a, uprkos represivnim policijskim mjerama i zabranama. Iako su povjerenje u Pariški sporazum i nada da UN može spasiti klimu udaljeni od sveopćeg osjećanja, pružanje otpora globalnoj klimatskoj nepravdi i nejednakostima koje na svjetskom nivou okuplja čovječanstvo je više nego ohrabrujuća činjenica. Takav aktivizam ne samo da predstavlja ultimativan način bavljenja velikim izazovom klimatskih promjena i zagađenja, već povećava izgleda i za korigiranje i dopunjavanje, a moguće i ponovno kreiranje međunarodnog klimatskog prava kao jednog od esencijalnih dijelova međunarodnog prava uopće.

LITERATURA

1. Brown, Wendy (2004), "The Most We Can Hope For Human Rights and the Politics of Fatalism", *South Atlantic Quarterly*, 103, 2/3, 452-453.
2. Carlarne, Cinnamon Piñon, J. D. Colavecchio (2019), "Balancing Equity and Effectiveness: The Paris Agreement & The Future of International Climate Change Law", *New York University Environmental Law Journal*, 27 (2), 107-182.
3. Dehm, Julia (2018), "Reflections on Paris: Thoughts Towards a Critical Approach to Climate Law", *Revue Quebecoise de Droit International* (Special Issue), 61-92.
4. Dominis, Željko (2005), "Posljedice stupanja na snagu Protokola iz Kyota", *Naše more* 53, 3-4, 125-139.
5. Gillespie, Alexander (2001), *The Illusion of Progress: Unsustainable Development in International Law and Policy*, Earth Scan Publications, London
6. Global Justice Now (2015), *Final COP 21 text a disaster for the world's most vulnerable and future generations*, <https://www.globaljustice.org.uk/news/2015/dec/12/final-cop-21-text-disaster-worlds-most-vulnerable-and-future-generations> (pristupljeno 18. aprila 2020)
7. Huang, Jennifer (2017), "Climate Justice: Climate Justice and the Paris Agreement", *Journal of Animal & Environmental Law*, 9 (1), 23-59.

8. International Council on Human Rights Policy, (2008), *Climate Change and Human Rights: A Rough Guide*, International Council on Human Rights Policy, Versoix, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/ClimateChange/Submissions/136_report.pdf(pristupljeno 18. aprila 2020).
9. Jayasuriya, Sisira, Peter McCawley (2010) *The Asian Tsunami: Aid and Reconstruction after a Disaster*, Asian Development Bank and Edward Elgar, Cheltenham
10. Jolly, Stellina, Nafees Ahmad (2015), "Climate Refugees under International Climate Law and International Refugee Law: Towards Addressing the Protection Gaps and Exploring the Legal Alternatives for Criminal Justice", *ISIL Year Book of International Humanitarian and Refugee Law*, 14, 216-248.
11. Koch, Hans-Joachim, Doris König, Joachim Sanden, Roda Verheyen (2015), *Legal Regimes for Environmental Protection: Governance for Climate Change and Ocean Resources*, Brill - Nijhoff, Leiden
12. Kosor, Maja (2012), "Kyotski protokol s posebnim osvrtom na pregovore Republike Hrvatske o 'baznoj' godini", *Pravnik*, 46 (1), 81-103.
13. Kovačević, Braco, Irina Kovačević (2018), *Klimatske promjene (mit ili realnost)*, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka
14. Newell, Peter (2008), "The Marketization of Global Environmental Governance: Manifestations and Implementations", u: Jacob Park, Ken Conca, Matthias Finger (ur), *The Crisis of Global Environmental Governance: Towards a New Political Economy of Sustainability*, Routledge, New York, 77-95.
15. OECD (2001), Glossary of statistical terms, <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2074> (pristupljeno 17. februara 2020).
16. *Pariški sporazum* (2016), *Službeni list Europske unije* L 282, [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:22016A1019\(01\)&from=HR#d1e692-4-1](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:22016A1019(01)&from=HR#d1e692-4-1) (pristupljeno 20. marta 2020)
17. Salaj, Zrinka (2017), "Međunarodno pravo i izazovi održivog razvoja: klimatske promjene, države koje tonu i migracije", *Zagrebačka pravna revija*, 6 (2), 203–227.
18. Shishlov, Igor, Romain Morel, Valentin Bellassen (2016), "Compliance of the Parties to the Kyoto Protocol in the first commitment period", *Climate Policy*, 16 (6), 768-782.
19. Skouteris, Thomas (2010), *The Notion of Progress in International Law Discourse*, T.M.C. Asser Press, The Hague

20. Soltau, Friedrich (2009), *Fairness in International Climate Change Law and Policy*, Cambridge University Press, Cambridge
21. Storr, Cait (2016), "Islands and the South: Framing the Relationship between International Law and Environmental Crisis", u: Shawkat Alam, Sumudu Atapattu, Carmen G. Gonzalez, Jona Razzaque (ur.), *International Environmental Law and the Global South*, Cambridge University Press, Cambridge, 519-521.
22. UNFCCC (2015), *Historic Paris Agreement on Climate Change: 195 Nations Set Path to Keep Temperature Rise Well Below 2 Degrees Celsius*, <https://unfccc.int/news/finale-cop21> (pristupljeno 14. aprila 2020)
23. Ujedinjene nacije (UN) (1992), *Framework Convention on Climate Change*, https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (pristupljeno 25. marta 2020)
24. Ujedinjene nacije (UN) (1945), *Povelja Ujedinjenih nacija* http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/povelja_un_hr.pdf (pristupljeno 25. aprila 2020)
25. Verheyen, Roda (2005), *Climate Change Damage and International Law: Prevention Duties and State Responsibility*, Brill, Leiden
26. Wewerinke, Margreet, Curtis F. J. Doebbler (2011), "Exploring the Legal Basis of a Human Rights Approach to Climate Change", *Chinese Journal of International Law*, 10 (1), 141-160.
27. World Meteorological Organization (2013), *The global climate 2001–2010 a decade of climate extremes: summary report*, Geneva

PARIS AGREEMENT ON CLIMATE CHANGE: A LEGAL AND POLITICAL ISSUE

Summary:

This paper presents a critical review of the Paris Agreement on Climate Change in the light of legal and political aspects. There is also an analysis of the effects of the Paris Agreement, as an important international agreement in the context of international legal regulation of the consequences of climate change and the obligations of states, and the new socio-political relations they establish. The paper also contains an overview of reactions to the Paris Agreement by analysts and experts in international climate law. The well-known fact that climate change affects human rights and how a country can be held responsible for the international consequences of climate change resulting from activities under that country's jurisdiction has been re-examined. It has also been shown that human rights are a common denominator in the approach to climate change and the legal solutions that apply to it. In the end, the paper presents the impact of international law on the responsibility of states to cooperate in devising adequate international action, in relation to the current environmental crisis, caused by climate change.

Keywords: Paris Agreement on Climate Change; international climate law; human rights and climate change; international cooperation of states

Adresa autorice
Authors' address

Nežla Borić
Univerzitet u Sarajevu
Pravni fakultet
n.boric@pfsa.unsa.ba